

УДК: 811.111'25:[811.161.2'373:27-1]
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-17>

АНГЛОМОВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ ДОГМАТИКИ ТА ХРИСТІЯНСЬКОГО ВІРОСПОВІДАННЯ

Клименко О. Л.

*кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-3081-6556
olga.klymenko.zp@gmail.com*

Стовбур О. В.

*магістр
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-5448-4264
olga.stovbur.zp@gmail.com*

Ключові слова: *релігійна християнська лексика, перекладацькі стратегії, варіантні та еквівалентні відповідники, калькування, транслітерація.*

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасного глобалізованого світу – міжкультурному, міжрелігійному та міжконфесійному діалогу. Релігійна лексика викликає неабиякий науковий інтерес, особливо в перекладацькому аспекті, адже саме переклад відіграє важливу роль у міжкультурній та міжмовній взаємодії.

Теоретичні підвалини для вивчення релігійної лексики були закладені ще українськими лінгвістами в діаспорі. Щодо відповідних сучасних досліджень, то вони хоча і ведуться досить активно в різних напрямках, однак мають здебільшого внутрішньомовний характер, а корпус перекладознавчих розвідок є незначним.

У цьому дослідженні вивчається специфіка англословного відтворення української християнської лексики, а саме одиниць на позначення богословської догматики та християнського віросповідання. Були проаналізовані підходи провідних зарубіжних та вітчизняних вчених до основних перекладацьких стратегій у відношенні до релігійних текстів загалом, та визначені конкретні шляхи відтворення відповідної лексики англійською мовою.

Результати проведеного дослідження дозволили зробити певні висновки. Найбільш уживаним способом перекладу лексики розряду богословської догматики є винайдення еквівалентних відповідників. Це можна пояснити тим, що в силу релігійно-історичних причин (становлення християнства) в обох мовах існують тотожні одиниці-запозичення з грецької та латини і, відповідно, усталені словникові варіанти.

Досить продуктивними способами також виявилися варіативні відповідники (аналоги) та кальки. Щодо транскрипції, то вона доречна лише у випадку, коли необхідно наблизити цільового читача до лінгвокультури оригіналу. Однак це трансляторне рішення слід вживати обмежено, здебільшого, коли йдеться про адресата, професійно знайомого з релігійною тематикою. Використання транскрипції буде більш ефективним при перекладі того чи іншого богословського поняття лише за умови подальшого паралельного підключення з поясненням терміна.

ENGLISH INTERPRETATION OF UKRAINIAN RELIGIOUS VOCABULARY FOR THEOLOGICAL DOGMATICS AND CHRISTIAN CONFESSION

Klymenko O. L.

*PhD of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Translation
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3081-6556
olga.klimenko.zp@gmail.com*

Stovbur O. V.

*Master
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5448-4264
olga.stovbur.zp@gmail.com*

Key words: *Christian religious vocabulary; translation strategies; equivalent; variable analogues; calquing; transcription.*

This article presents the topical problem of the globalized world – intercultural, interreligious and interconfessional dialogue. The problem arouses great academic interest in religious vocabulary and especially the issues of its translation that plays an important role in this interaction.

The theoretical study background of religious vocabulary was laid by the Ukrainian linguists in the diaspora. In regards to relevant modern research, in spite of the fact that it is conducted quite actively and diversely, most of them are intralinguistic by nature, and the number of translation studies is insignificant.

This article studies the specifics of English interpretation of Ukrainian Christian vocabulary, in particular units to denote theological dogmatics and Christian confession. The approaches of leading foreign and local scholars to the main translation strategies of religious texts and its specific ways of rendering the relevant vocabulary in English were analyzed and identified in general.

The results of the study allowed us to draw certain conclusions. The most common way to translate the theological dogmatics vocabulary is to use equivalents. This can be explained by the fact that due to religious and historical reasons (the formation of Christianity), in both languages there are identical borrowings from Greek and Latin, registered in dictionary.

The variable analogues and calquing also proved to be quite productive methods. As for transcription, it is appropriate only if it is necessary to bring the target reader closer to the original linguoculture. However, this solution shall be used with caution, especially when a recipient is familiar with religious topics by profession. The use of transcription shall be more effective in translating a theological concept only if there is a further parallel connection with a term explanation.

Унаслідок відомих суспільно-політичних подій початку ХХ с. в радянській Україні здійснювалась дискримінація релігійної сфери, а відповідні наукові дослідження були практично заборонені. Однак після отримання нашою державою статусу незалежності сама історична реальність поставила перед науковцями нові виклики. Усе це не могло не зумовити інтерес мовознавців до вивчення релігійної лексики.

Слід зазначити, що теоретичні підвалини для вивчення дотичних питань були закладені, в силу зауважених вище причин, ще українськими лінгвістами в діаспорі (І. Огієнко, О. Горбач, М. Юрковський). Сучасні дослідження у сфері релігійної лексики проводяться в різних напрямках: лексикографія (А. Ковтун, О. Ковтунець); лінгвокультурологія (Е. Михайлова, П. Мацьків); теолінгвістика (О. Гадамський, П. Спасенко);

семантика (С. Бібла, Н. Піддубна, Ю. Осінчук,); функціонування в різних дискурсах (С. Кот, О. Стишов, О. Тодор) тощо.

Аналіз вітчизняних розвідок показав, що переважна більшість цих досліджень мають здебільшого внутрішньомовний характер, тобто релігійна лексика опрацьовується на матеріалі однієї мови (М. Вереш, Л. Закреницька, Є. Жерновой). Корпус розвідок, присвячений зіставним та перекладознавчим дослідженням, є досить незначним (Л. Черноватий, Г. Боус, Н. Попович). Усе це й зумовило **актуальність** даного дослідження.

Предметом проведеного аналізу стали одиниці української християнської лексики, **об'єктом** – їх інтерпретація англійською мовою. Відповідно, **метою** дослідження є визначення шляхів адекватного відтворення української християнської лексики, а саме одиниць на позначення богословської догматики та християнського віросповідання англійською мовою.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні стратегій перекладу релігійних лексики, зокрема відтворення семантики одиниць богословської догматики та християнського віросповідання.

Матеріалом безпосереднього аналізу слугували богословська та богослужбна література українською та англійською мовами та відповідні християнські тематичні вебсайти.

Цю проблему можна розробляти в таких напрямках:

1) вивчення окремих розрядів богословської догматики та інших груп християнської лексики в порівняльному аспекті;

2) аналіз функціонування богословської догматики в жанрово-стилістичній парадигмі та пов'язані із цим особливості перекладу.

Перспективи нашого подальшого дослідження ми вбачаємо в міжмовному зіставленні одиниць українського сакрального ономастикону з їх англійськими відповідниками.

Перш ніж приступити до безпосереднього аналізу заявленої проблеми, вважаємо за необхідне узагальнити деякі питання стратегії перекладу релігійного тексту та відповідної лексики. Проблема перекладацьких стратегій загалом є однією з найбільш неоднозначних у перекладознавстві. Протиставлення різних перекладацьких стратегій (ту, що враховує лише мовну форму, і ту, що враховує культурну складову мови-продуцента) вводить німецький вчений Фрідріх Шлермахер [19, р. 207–245]. Пізніше цю проблему досліджували Е. Честерман, П. Ньюмарк та інші [15, р. 292], трактуючи це поняття по-різному – як план діяльності чи метод виконання, операцію чи тактику, як своєрідний тип мислення, яким керується перекладач тощо.

Наприкінці ХХ с. проблему стратегій розвинув відомий американський теоретик перекладу Л. Венуті [21, р. 353], який вводить терміни «*форенізація*» та «*доместикація*», де під першим він визнає домінантою переклад цінностей іноземного тексту, а під другим – наближення тексту до культури мови-приймача. Терміни Л. Венуті «*форенізація*» та «*доместикація*» широко увійшли у вжиток сучасних українських перекладознавців (І. Корунець, Л. Коломієць тощо). Однак у загальному використанні вони частіше вживаються в перифразованому вигляді: «*одомашнення*» та «*очуження*».

Щодо проблеми релігійного перекладу, то в Україні починає формуватися цілий напрямок, пов'язаний із виокремленням релігійного перекладу в окрему галузь перекладознавства (Шмігер, Білоус, Попович). Т. Шмігер визначає його як «перекладацьку діяльність, що обслуговує релігійну сферу життя суспільства від поетичного сприйняття Всевишнього до наукового осмислення феномену віри» [9, с. 2].

Уваги заслуговують дослідження сучасної української вченої В. Демецької [1, с. 378], яка вивчає проблему перекладацької адаптації в цілому і перекладу релігійних текстів зокрема. Вона вважає доцільним для одиниць, що становлять культурну й конфесіональну лакуну для сприймача «чужої» англійської аудиторії, використання стратегії **адаптації**, що за своїм характером схожа на вищевказану стратегію доместикації. Ця позиція, на наш погляд, є дещо спірною, оскільки метою перекладача релігійного тексту є не лише передача відповідного змісту, а й запобігання втрати елементів своєї культурної та релігійної традиції. Тож з огляду на це стратегія адаптації має застосовуватися дуже обережно та виважено.

Розглянемо особливості інтерпретації англійською мовою українських християнських одиниць на позначення **базових богословських догматів** та основних **понять християнського віросповідання**. Ця проблема вимагає брати до уваги певні фактори. По-перше, слід пам'ятати, що католицька, протестантська та православна релігійні картини світу входять до більш загальної – християнської картини світу, відтак певні концептуальні поняття та явища в них будуть співпадати. По-друге, оскільки більшість із них були сформовані ще на ранніх етапах розвитку християнської релігії, в різних християнських лінгвокультурах існують усталені словникові відповідники. По-третє, більшість одиниць цієї групи мають інтертекстуальний характер, і відповідно, «закріплене» місце у Святому Письмі, що полегшує проблему їх іншомовного відтворення.

Розглянемо декілька відповідних прикладів:

1. *Пресвята Тройця, помилуй нас* [5].
2. *O Most Holy Trinity, have mercy on us* [17].
3. *Наша Божественна Літургія складається із двох частин: Літургії Слова і Євхаристії* [6].
4. *Our Divine Liturgy consists of two parts: the liturgy of the Word and the Eucharist* [11].

Наведені приклади свідчать, що наявність в обох мовах тожовних богословських понять та відповідних лексем *Літургія/Liturgy* та *Євхаристія/Eucharist* (грецького походження) дозволяє їх інтерпретацію еквівалентними відповідниками. Під еквівалентом ми розуміємо постійний рівнозначний відповідник, який не залежить від контексту. Як показує аналіз, це є досить поширеним способом передачі значення догматичних понять, наприклад: *kenosis/kenosis; Обоження/Deification; Преображення/Transfiguration*.

Однак, незважаючи на це, при співставленні та при іншомовному відтворенні деяких богословських одиниць з'являються моменти, що заслуговують спеціального аналізу. Розглянемо, наприклад, речення з Католицької енциклопедії:

Whereas apologetics, intent upon laying the foundation of the Christian religion, uses historical and philosophical arguments, dogmatic theology on the other hand makes use of Scripture and Tradition to prove the Divine character of the different dogmas [14].

Слід зазначити, що одиниці *apologetics/apologetика, dogma/догмат, theology/богослов'я* співпадають в обох мовах, тому вони передаються при перекладі еквівалентними відповідниками, в той час як відтворення понять *Святе Письмо і Передання* потребує більш детального осмислення. Річ у тому, що в силу лексичної варіативності і в українській, і в англійській мовах існують декілька варіантів на позначення Біблії: в українській – *Святе Письмо, Священне Письмо* та *Священне Писання*, в англійській – *Holy Writ, Holy Scripture, Scripture*. Англійський термін *Scripture* походить з латини і до середньовіччя означав будь-які рукописи, а з часом став «зарезервованим для позначення текстів Старого та Нового Завітів Біблії» [4, с. 367]. Тож на позначення поняття *Святе Письмо* в англійській мові здебільшого застосовувався термін *Holy Writ*, де *Writ* – скорочення від староанглійського *Writing*. Саме тому лексикографічні джерела позначають цей варіант як рідковживаний та архаїчний, а його вживання, відповідно, доцільне лише з певною стилістичною функцією.

Досить делікатним є також питання відтворення біблійної лексеми *Zavim/Zanovim* в обох мовах. В українській мові обидва терміни можуть вживатися паралельно, однак їх трактування часто викликає дебати серед богословів, тож для вирішення питань перекладацького характеру слід

розглянути їх походження. На позначення поняття «завіт» існує два слова: єврейське слово «*b'rim*» або «*b'rimx*» (Старий Завіт) і грецьке слово «*diateme*» (Новий Завіт), де перше буквально означає «союз», «догвір», а друге, «упорядкування» [12]. Оскільки в грецькій мові слово *упорядкування* має ще одне значення – *остання воля, заповіт*, то воно і стало вживатися більше в юридичному сенсі (*testament*) як останній наказ Христа учням. Це частково пояснює, чому для християн західного обряду важливіший концепт *заповіту* Спасителя, а для україномовних – «*zavim*», союзу з Богом, що й бажано брати до уваги при перекладі. Щодо українських перекладачів Святого Письма, то більшість (П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький, П. Житецький, О. Бачинський, І. Хоменко) вживають варіант «*zavim*».

Ще більше проблем виникає при відтворенні поняття *Передання*, що існує в православній та католицькій традиціях і відсутнє в протестантизмі. Воно означає базові догматичні постанови, затвержені Вселенськими соборами в IV–VIII ст., літургійний переказ, праці найбільших церковних авторитетів. Перекладацька проблема полягає в тому, що обидва українські варіанти *Священне Передання* та *Священний Переказ* (походження – староукраїнська мова) передаються англійською лише лексемою *Tradition* (лат. *Traditio*, досл. – *передача*).

У цьому зв'язку цікавим для аналізу буде така цитата протопресвітера Православної церкви в Америці І. Меєндорфа:

... what are the authentic traditions of our churches, what is Tradition, and what are the human traditions... [13].

Із наведеного прикладу очевидно, що оскільки поняття *Передання* є лакунарним в англійській мові, при його відтворенні користуються не еквівалентним відповідником, а варіантним, тобто аналогом (*Tradition*). Він застосовується в тому випадку, якщо в мові перекладу існує кілька слів для передачі одного й того ж значення вихідного слова. Слід зазначити, що аналог значно ускладнює усвідомлення значення цієї одиниці людиною без відповідних богословських знань, яка може легко загубитися серед різних варіантів слова *tradition* («традиція» чи «Передання»).

Далі розглянемо приклад відтворення англійською мовою одиниці *Тайнства*. Значення цього поняття може передаватися по-різному, в основному залежно від конфесії. Річ у тому, що в грецькій та латині одиниця має різні варіанти – *Mystery* і *Sacrament*. І хоча практично всі авторитетні словники надають обидві одиниці, у східній (візантійській) традиції преференцію при перекладі надають слову *Mystery*, від грецького *mysterion*, в той час як у західній – *Sacrament*.

Продемонструємо це двома прикладами, де в першому використаний західний варіант, у другому застосована східна традиція:

The sacraments in the Orthodox Church are officially called the “holy mysteries.”...[18].

...and received his permission and blessing to partake of the most pure Mysteries of Christ [3, с. 85].

У наступному прикладі одиниці **Слово Божє** та **Єдинородний Син** передаються за допомогою кальки:

Єдинородний Сину і Слово Божє, Безсмертний еси, і зволив ради нашого спасіння тіло прийняти [2].

Only begotten Son and Word of God who, being immortal, accepted for our salvation to take flesh...[10]

Слід відзначити, що калька як спосіб перекладу богословських одиниць вживається досить широко, наприклад: *Тіло Христове/The Body of Christ; Боголюдина/God-Man; Великі пророки/the Great Prophets; Бог мого спасіння/God of my salvation; Богородице Діво, радуїся/Theotokos and Virgin, rejoice.*

Розглянемо ще кілька прикладів, в яких спектр перекладацьких рішень значно ширший:

Достойно є, і це істина, славити Тебе, Богородицю, завжди славно і пренепорочну, і Матір Бога нашого [8].

It is truly meet to bless thee, O Theotokos, ever blessed and most blameless, and the Mother of our God [16].

Варто зазначити, що одиниці **Богородиця** та **Матір Бога** передаються по-різному, перша – еквівалентним відповідником (**Богородиця/Theotokos**), друга – калькою (**Матір Бога/Mother of God**). Одиниця-диференціатор **завжди славно** теж відтворюється за допомогою кальки (**ever blessed**), а інший диференціатор **пренепорочна** описується комбінованим способом. Оскільки в англійській мові немає характерного для українських релігійних одиниць префікса *пре-* (преподобний, пренепорочний), він передається за допомогою компонента ступеню порівняння – прислівника *most*, а при відтворенні одиниці **непорочний** має місце певна генералізація значення лексеми, оскільки в англійській мові слово *blameless* не обов'язково має сему моральної якості.

Слід зауважити, однак, що зустрічаються і інші варіанти її перекладу за допомогою транслітерації (**preneporochna**), однак, на наш погляд, такий переклад можливий лише з подальшою експлікацією **preneporochna (most blameless)**, наприклад:

... but it the liturgical affirmation “preneporochna” certainly seems to confirm that the Church regards her as being without sin [20].

Наступний приклад демонструє схожу перекладацьку тенденцію:

Святові, яке ми відзначаємо 19 січня, Свята Церква надає три найменування: **Хрещення, Богоявлення і Просвітлення** [Богоявлення] [7].

The feast we celebrate on January, 19 is given three names by the Holy Church – Khreschennya (Baptism), Bogoyavlennya (Epiphany) and Prosvitlennya (Enlightenment).

При відтворенні значення важливих християнських понять використовується спочатку запозичені транслітеровані терміни **Khreschennya, Bogoyavlennya and Prosvitlennya** і методом паралельного підключення додаються англійські аналоги **Baptism** та **Enlightenment** і грецький аналог **Epiphany**. Саме таке перекладацьке рішення, на наш погляд, і забезпечує точність на позначення відповідних понять.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки.

Через тотожність досліджуваних одиниць в обох мовах найбільш уживаним виявився спосіб перекладу за допомогою усталених словникових відповідників-еквівалентів.

Продуктивними способами англійського інтерпретації українських християнських одиниць також виявилися варіативні відповідники (аналогі) та кальки. Зазначені трансляторні рішення спостерігаються досить часто саме під час відтворення значення догматичних одиниць.

Використання транскрипції доречно у випадку, коли необхідно наблизити цільового читача до лінгвокультури оригіналу. Однак його потрібно вживати дуже обережно та виважено і в більшості своїй для адресата, який професійно знайомий із релігійною тематикою.

Більш ефективно використання транскрипції працює під час відтворення того чи іншого лакунарного богословського поняття лише за умови подальшого паралельного підключення з поясненням терміна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демецька В.В. Теорія адаптації : крос-культурні та перекладознавчі проблеми : автореф. дис... док. філол. наук : спец. 10.02.16. Київ, 2008. 378 с.
2. Наша Парафія. Божественна Літургія Василя Великого. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/bohosluzhbovi-knyzhky/liturhikon/bozhestvenna-liturhiya-vasyliya-velykocho/> (дата звернення: 30.09.2021).
3. Патерик Києво-Печерський за другою Касіянівською редакцією (1462 р.) / під ред. Ірини Жиленко. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/paterikon/pat08.htm> (дата звернення: 30.09.2021).
4. Пітер Біл. Словник англійської термінології рукописів : 1450–2000. Оксфорд : Преса Оксфордського університету, 2018. 367 с.

5. Православна церква України. Церква святого Миколая м. Запоріжжя. Молитва до Пресвятої Тройці. URL: http://cerkva.zp.ua/p_molitva-do-presvyatoji-trojtsi.html (дата звернення: 30.09.2021).
6. Релігійно-інформаційна служба України. прот. Андрей Дудченко. Можно ли сделать литургию общим делом? URL: https://risu.ua/prot-andrey-dudchenko-mozhno-li-sdelat-liturgiyu-obshchim-delom_n72189 (дата звернення: 30.09.2021).
7. Українська православна церква. Хрещення, Богоявлення і Просвітлення. URL: <http://orthodox.org.ua/news/khreshchennya-bogoaya-vlennya-%D1%96-prosv%D1%96tlennya> (дата звернення: 30.09.2021).
8. Християнський портал. Молитва до Богородиці. URL: https://www.truechristianity.info/ua/prayers_ua/prayer_01_25.php (дата звернення: 30.09.2021).
9. Шмігер Т. Релігійний переклад як галузь перекладознавства. Іноземна філологія : вип. 129. Львів, 2016. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L1C3BEw0QB4J:publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/foreignphilology/article/download/608/1516+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 30.09.2021).
10. Ancient Faith Ministries. Worship in Spirit and Truth. URL: https://www.ancientfaith.com/podcasts/spiritandtruth/only_begotten_son_and_word_of_god (дата звернення: 30.09.2021).
11. Andriy Dudchenko. Liturgy as Communion in Theory and Practice. URL: <https://static1.squarespace.com/static/54d0df1ee4b036ef1e44b144/t/55980549e4b053dbac6dc6f0/1436026185522/Dudchenko.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).
12. Derek Prince. Husbands & Fathers. Rediscover the Creator's Purpose for Men. Ada : Chosen Books, 2000. 129 p.
13. John Meyendorff. The Orthodox Church. URL: <https://ejournals.bc.edu/index.php/ctsa/article/download/2569/2206/> (дата звернення: 30.09.2021).
14. New Advent. Dogmatic Theology. URL: <https://www.newadvent.org/cathen/14580a.htm> (дата звернення: 30.09.2021).
15. Newmark P. A. Textbook of Translation : textbook. London : Pearson Education Limited, 2008. 292 p.
16. Orthodox Church in America. Hymn to the Theotokos. URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/hymn-to-the-theotokos> (дата звернення: 30.09.2021).
17. Orthodox Church in America. O Heavenly King and Psalm 51 (Psalm of Repentance). URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/trisagion> (дата: звернення 30.09.2021).
18. Orthodox Church in America. The Sacraments. URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/worship/the-sacraments/the-sacraments> (дата звернення: 30.09.2021).
19. Schleiermacher F. Uber die verschiedenen Methoden des Ubersetzens. Dritte Abteilung. Zur Philosophie. Zweiter Band : Berlin, 1838. pp. 207–245.
20. The Byzantine Forum. Official Orthodox Positions On The RC Church. URL: <http://www.byzcath.org/forums/ubbthreads.php/topics/247264/re-official-orthodox-positions-on-the-rc-church> (дата звернення: 30.09.2021).
21. Venuti L. The Translator's Invisibility : A History of Translation. London; N.Y. : Routledge, 1995. pp. 353.

REFERENCES

1. Demetska V. V. (2008) Teoriia adaptatsii : kroskulturni ta perekladoznavchi problemy [Theory of adaptation: cross-cultural and translation problems] (PhD summary), Kyiv. 378 p.
2. Nasha Parafia. Bozhestvenna Liturhiia Vasylia Velykoho [Our Parish. Divine Liturgy of Basil the Great]. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/bohosluzhbovi-knyzhky/liturihikon/bozhestvenna-liturihiya-vasyliya-velykoho/> (accessed 30 September 2021)
3. Pateryk Kyievo-Pecherskyi za druhoiu Kasiianivskoiu redaktsiieiu (1462). Pid red. Iryny Zhylenko (2001) [Paterik of Kyiv-Pechersk according to the second Cassian edition (1462). Ed. Iryna Zhylenko]. Kyiv. URL: <http://litopys.org.ua/paterikon/pat08.htm> (accessed 30 September 2021)
4. Beal P. A. (2008). Dictionary of English Manuscript Terminology: 1450-2000. Oxford: Oxford University Press, 457 p
5. Pravoslavna tserkva Ukrainy. Tserkva sviatoho Mykolaia m. Zaporizhzhia. Molytva do Presviatoi Troitsi [Orthodox Church of Ukraine. Church of St. Nicholas in Zaporizhzhia. Prayer to the Holy Trinity]. URL: http://cerkva.zp.ua/p_molitva-do-presvyatoji-trojtsi.html (accessed 30 September 2021)
6. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. прот. Andrey Dudchenko. Mozhno li sdelat' liturgiyu obshchim delom? [Religious Information Service of Ukraine. прот. Andrey Dudchenko. Is it possible to make the liturgy a common activity?]. URL: https://risu.ua/prot-andrey-dudchenko-mozhno-li-sdelat-liturgiyu-obshchim-delom_n72189 (accessed 30 September 2021)
7. Ukrainska pravoslavna tserkva. Khreshchennia, Bohoiavlennia i Prosvitlennia [Ukrainian Orthodox Church. Baptism, Epiphany and Enlightenment]. URL: <http://orthodox.org.ua/news/>

- khreshchennya-bogoyavlennya-%D1%96-prosv%D1%96tlennya (accessed 30 September 2021)
8. Khrystyianskyi portal. Molytva do Bohorodytsi [Christian portal. Prayer to the Theotokos]. URL: https://www.truechristianity.info/ua/prayers_ua/prayer_01_25.php (accessed 30 September 2021)
 9. Shmiher T. (2016) Relihiinyi pereklad yak haluz perekladoznavstva [Religious Translation as a Branch of Translation Studies]. Inozemna filolohiia [Foreign Philology] : vol. 129. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L1C3BEw0QB4J:publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/foreignphilology/article/download/608/1516+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (accessed 30 September 2021)
 10. Ancient Faith Ministries. Worship in Spirit and Truth. URL: https://www.ancientfaith.com/podcasts/spiritandtruth/only_begotten_son_and_word_of_god (accessed 30 September 2021)
 11. Andriy Dudchenko. Liturgy as Communion in Theory and Practice. URL: <https://static1.square-space.com/static/54d0df1ee4b036ef1e44b144/t/55980549e4b053dbac6dc6f0/1436026185522/Dudchenko.pdf> (accessed 30 September 2021)
 12. Prince D. (2000) *Husbands & Fathers. Redicover the Creator's Purpose for Men*. Ada : Chosen Books, 129 p.
 13. John Meyendorff. *The Orthodox Church*. URL: <https://ejournals.bc.edu/index.php/ctsa/article/download/2569/2206/> (accessed 30 September 2021)
 14. New Advent. Dogmatic Theology. URL: <https://www.newadvent.org/cathen/14580a.htm> (accessed 30 September 2021)
 15. Newmark P. A. (2008) *Textbook of Translation: textbook*. London: Pearson Education Limited, 292 p.
 16. Orthodox Church in America. Hymn to the Theotokos. URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/hymn-to-the-theotokos> (accessed 30 September 2021)
 17. Orthodox Church in America. O Heavenly King and Psalm 51 (Psalm of Repentance). URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/trisagion> (accessed 30 September 2021)
 18. Orthodox Church in America. The Sacraments. URL: <https://www.oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/worship/the-sacraments/the-sacraments> (accessed 30 September 2021)
 19. Schleiermacher F. (1838) *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. Dritte Abteilung. Zur Philosophie*. Berlin, pp. 207-245.
 20. The Byzantine Forum. Official Orthodox Positions On The RC Church. URL: <http://www.byzcath.org/forums/ubbthreads.php/topics/247264/re-official-orthodox-positions-on-the-rc-church> (accessed 30 September 2021)
 21. Venuti L. (1995) *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London; N.Y.: Routledge, pp. 353